

1961-ben amerikai támaszpontokról kiinduló, az Egyesült Államokban kiképzett és felfegyverzett személyek megkísérik Kuba fegyveres invázióját. A kísérletet a Disznó-öbölben szétzúzzák. Később John F. Kennedy, az Egyesült Államok elnöke az akciót az amerikai politika súlyos hibájának minősítette. Az 1961-es válság a háború utáni világ egyik legsúlyosabb pillanata volt, ezzel tetőzött a hidegháború. Csak az Egyesült Nemzetek eszközeit is teljes mértékben bevető, világviszonylatban felelős tényezők határozott beavatkozása tette lehetővé a nagyarányú konfliktus kirobbanásának elkerülését.

Több szerző megjegyzi, hogy az események 1963-tól kezdenek másképpen alakulni. Szerintük a veszély okozta feszültség, a katasztrófa közeledtének érzete pattanásig feszíti az idegeket, és feltámasztja a politikai tényezők felelősségérzetét. Azt állítják, hogy akkoriban kezdődött az aktív tárgyalások korszaka, amely azóta is egyre nagyobb intenzitással bontakozik ki a nemzetközi viszonyok minden fontos tárgykörében: leszerelés, műszaki segélynyújtás a fejlődő országoknak, európai biztonság és együttműködés, kooperáció az évszázad nagy felfedezéseinek (atom, világűr, óceán) hasznosításában.

Többek szerint 1963-ban „a tárgyalások korszaká”-ba léptünk.

Mircea Malița

Részletek a *Teoria și practica negocierilor* (Editura politică, 1972) című könyvből.

A tárgyalások elmélete és gyakorlata

Ha a kommentátorok nem tévednek — s reméljük, hogy nem csúszott hiba számításaikba —, ez az esztendő, de még a következők is, nagy nemzetközi tárgyalások jegyében visznek közelebb az évezred sokféleképpen elképzelt végéhez, a szinte mágiusnak tűnő 2000-hez. Az európai együttműködés és biztonság kérdéseinek immár konkrétan ígérkező megvitatása és új keletű, alaposabb rendezése csupán egyik nagyon fontos esete a tárgyalásos diplomáciai érintkezések impozáns sorozatának, amelytől oly sokat várnak a begubózni semmiképpen sem hajlandó, hanem éppen ellenkezőleg: tájékozódni, napi és helyi problémáikat történelmi távlatban, nagyobb összefüggésekben is érzékelné igyekvő emberek.

Kérlelhetetlen demográfiai tények folytán („sok az ember, kevés a hely a tárgyalóteremben”) az állampolgárok nem lehetnek közvetlen résztvevői az államközi tárgyalásoknak, amelyek pedig a modern nemzetközi élet adottságaiból közvetlenül éppenséggel közvetlen és rendkívül nagy hatással vannak a népességre, az eredeti megbízók széles néptömegeire.

A nemzetközi politikai életben megvalósíthatatlan közvetlen részvétel ábrándjának jó kompenzálási módja minden eljárás, amely a diplomácia éppen legidősebb mechanizmusait értelmezi, demitizálja.

A nemzetközi tárgyalások az évszázad utolsó harmadának nagy lehetőségeket tartogató tényeinek sorába tartoznak. Tehát a nemzetközi tárgyalások elméletének és gyakorlatának a deszakralizálása időszerű feladat. Teljesítésére több lehetőség

adódik. A mass media fűrgébb eszkéizeinek, például a hetilapoknak a feladata a tárgyalásokról hírekben tudatosítani, kommentárokbán tájékoztatni. A nemzetközi élet szociológiájának feladata a tárgyalásjelenséget teoretikusabb szinten értelmezni. Ennek jegyében közlünk részleteket Mircea Malița nemrég megjelent, *Teoria și practica negocierilor* (Editura politică, 1972) című művéből.

Malița könyve a tárgyaláselmélet terebélyesedő modern irodalma nagy problémáinak a román diplomácia eredeti hozzájárulását felmutató marxista kritikája, összegezése és értékelése. Már a tartalomjegyzék áttekintésekor felismerhető a summázás szándéka; az összegezés is egyfajta ítékezés: a témák szerepeltetése vagy mellözése önmagában is pozitív vagy negatív értékítélet.

Mircea Malița minden vonatkozásban történetileg kezeli választott tárgyát; s a történetiség ez esetben nem csupán a könnyebb, oktató jellegű közelítés bevált módszere: a sajátos szempontok felmutatása már a kezdet kezdetén tisztazza a mű helyhez- és időhözköttöttségét.

A diplomácia nagy kérdéseit, titkait, mechanizmusának működési elveit belülről alaposan ismerő szerző rámutat: a népek történelmi fejlődése nemcsak nemzeti tudatukat határozza meg; kialakítja képzeiteket a nemzetközi élet jellegéről, kibontakozásának módozatairól is. Noha a román országok nemzetközi kapcsolatainak struktúráját minden korban az érvényes társadalmi viszonyok osztályjellege határozta meg, e relációknak az évszázadok folyamán sajátos dimenziójuk volt. A román fejedelemségek középkori nemzetközi kapcsolatai nyilván különböznek a burzsoázia hanyatlása korabeliektől. Mindezek ellenére felismerhető a román nép léte és kontinuitása biztosításának állandó irányzata abban a földrajzi térségben, amely e nép bölcsője. A román fejedelemségek külkapcsolatainak egyik sajátos jellemzője a tárgyalások módszerének széles körű alkalmazása — fejt ki Malița. A történelmi, földrajzi és politikai adottságok következtében a múltban a nemzetközi tárgyalások a román nép túlélésének döntően fontos eszkéizei voltak. A román diplomácia történelméből kiviláglik, hogy az ország politikai vonalvezetése az ellenállás és a fegyveres harc mellett fontos eszkéizeknek, az ország önálló létét való igenlés módjának is tekintette a tárgyalásokat.

A tárgyaláselmélet létrejötté történelmi körülményeinek vázolása során Malița — a konfliktológia kérdéskörét idézve — a nemzetközi összecsapások válfajairól szól. Maga a háború a nemzetközi konfliktusoknak csupán egyik, manifeszt változata. A konfliktusok nem katonai formái általában megelőzik a fegyveres összecsapást, amelynek rendszerint kísérőjelenségei is. A tárgyaláselmélet a háborút nem tekinti az államközi kapcsolatok sorsszerű szükségességének, hanem csupán a tárgyalási mechanizmusok meghibásodásából következő rendkívüli állapotnak.

Ennek ellenére a történetírás rendszerint nagyobb teret szentel a háború leírásának, mint a tárgyalások korszakainak. Erre az anomáliára a tudományos történetírás és az „epikus történetírás“ megkülönböztetésében keres magyarázatot a szerző. A tudományos történetírás újabb keletű; a gazdasági-társadalmi-politikai rugók alaposabb feltárását lehetővé tevő dialektikus materialista világfelfogás kiművelésével egyidejű. A háborúk rendkívüli állapotot jelző voltáról szóló konfliktológiai tétel összeegyeztethető a háborúról megfogalmazott marxista felfogással; ez a fegyveres konfliktust éppúgy nem tekintheti örök érvényű szükségességnek, mint a kizsákmányoló osztályok létezését. A támadó jellegű háborúk megkülönböztetése az önvédelmi háborúktól szintén része a háború-fogalom marxista demitizálásának.

A tárgyalásmélet fontosságának kidomborításakor tehát nem sikkadnak el az osztályszempontok, hanem éppenséggel a teljes korszerűség igényével, a legnagyobb összefüggések történelmi vetületeiben érvényesülnek. A történelem deszakralizálásának vannak törvényszerűen érvényesülő korszakai. A tartós béke megszilárdulásának periódusaiban lép ki a valóságos történelem a látszat-történelem árnyékából, ilyenkor kerül előtérbe az együttműködés rendkívül fontos fogalma. A tudományos-műszaki forradalom kora kiváltképpen megköveteli ennek az irányzatnak az érvényesülését. Nem tekinthető véletlenszerűnek, hogy például az atomenergia felhasználása viszonylag rövid idő alatt lépett elő a nemzetközi tárgyalások objektumává.

Katonai és politikai síkon a második világháború utáni tárgyalások viszonylag kevesebb sikerre vezettek, mint azok, amelyek a közegészségügy, az urbanisztika, az energetika, a környezetvédelem vagy a műszaki együttműködés kérdéseiben bontakoztak ki.

A sikeresnek ígérkező új tárgyalásos diplomácia felélénkülésében fontos szerepet játszott az első szocialista állam megjelenése. A szerző hangoztatja: a szocialista országok külpolitikájának legfőbb módszere a tárgyalás.

A szocialista, haladást szolgáló társadalomtudományok az interdiszciplináris — főként a jogtudományra, a szociológiára (azon belül a nemzetközi élet szociológiájára), a politológiára, a történettudományra, nem kis mértékben a logikára és matematikára építő — tárgyalásmélet további művelése során nyilván a tárgyalások két stratégiájának tanulmányozása között mutatkozó szembeszökő aránytalanságok megszüntetésére is törekuszenek. A béke stratégiájára és a konfliktusok stratégiájára utalunk. Igaz, a béke stratégiája néha szürkébb, kevésbé látványos. A fegyveres konfliktusok epikája, drámaisága, heroikus körítése, érzelmi töltete publicisztikailag hálásabb téma a pepeselő részletezésnél.

Cseppet sem unalmas viszont a diplomáciatörténet; alkalmas arra, hogy áthidalja a két stratégia egyidejű tanulmányozásának látszólagos nehézségeit. De a diplomáciatörténet és a tárgyalásmélet együttes elemzésekor előbb megnyugtató módon tisztázni kellene, vajon nem tautologikus jellegű-e a kettő együtt emlegetése, a tárgyalásmélet nem része-e a diplomációnak vagy a diplomácia művészete elnevezéssel illetett diplomácia-„tudománynak“?

Beérjük azzal, hogy a tárgyalás a diplomácia elsődleges fontosságú funkciója, továbbá a jó diplomata tulajdonságainak méltatásával: becses kvalitásai hosszú sorában az első fejlett érzéke az opportunitás felismerésére, az alkalmas pillanat kiszimatolására. A kibernetika módszereinek és e módszerek általános alkalmazásának gyors terjedése idején meglep az, amit a diplomácia és a diplomata „redundanciájának“ hasznosságáról megtudunk. A tárgyalások nyelvezetének kérdése nem szemantikai jellegű; a diplomaták bőbeszédűsége vagy — eufemizmusmal kifejezve —: ékesszólása cseppet sem megvetendő. A szóbeli közelítések árnyaltságával igyekeznek kipuhatolni a partner egyezkedési készségének mértékét, kitudni, hogy tulajdonképpen milyen fontosságot tulajdonít az egyezmény létrejöttének.

Egyre gyakrabban szólnak a diplomácia reprezentatív hivatása fontosságának csökkenéséről. Malița fordított arányt látat e funkció hanyatlása és a tárgyalói funkció fontosságának növekedése között. A többoldalú és a bilaterális diplomácia kérdéseit taglalva helyteleníti egyes szerzők nézeteit, akik szerint az előbbi a klasszikusnak mondott utóbbi hanyatlásához vezet. A bilaterális érintkezések fontosságát a tárgyalások vonatkozásában is hangsúlyozva megállapítja: előnyei közé számítható az is, hogy államközi viszonylatban sok közös gyakorlati érdek érvényesüléséhez vezethetnek, még mielőtt a tulajdonképpeni tárgykörrel valamilyen

úton-módon összefüggő nemzetközi problémák előzetes megoldására lehetőség adódna. Az egymást kiegészítő, egymást fedő érdekek páros, kétoldalú viszonylatban is felülkerekedhetnek az antagonista érdekeken. A multilaterális vagy a bilaterális tárgyalások lehetőségeinek elemzése jó alkalom két további nagy problémakör vizsgálására: a tárgyalások elfajulásának vagy eszkalációjának kérdései valóban érdekfeszítők.

A tárgyalások mechanizmusát taglaló rész külön fejezetben foglalkozik a „romlott erkölcsű“ (de „alakilag“ makulátlan tisztaságú!) tárgyalásokkal, a tárgyalások lefokozódásával, a degradálódás eszközeivel: például a diplomáciai nyomással vagy a blöffel. Az elfajult tárgyalások etikai megbélyegzésének lehetősége a póruljárt fél sovány vigasza. De a tárgyalás-elmélet a hatalmasabb szempontjából sem tartja kifizetődőnek a tárgyalások degradálását: ami erkölcstelen, az hosszabb távon (remélhetőleg) haszontalan is, hiszen az elfajult tárgyalás torz egyezményt szül, amely hamarosan életképtelenné bizonyul. Az elfajult tárgyalások látszattmegoldásokhoz vezetnek, akárcsak a katonai „megoldások“. (Nem tartozik a könyv tárgykörébe az erőpolitika, a diktátum alaposabb elemzése, Malija példatára azonban nem szűkölködik jól értelmezhető utalásokban.)

Több vonatkozásban érvényesül a már említett eszkalációs irányzat. A helyi jelleggel induló tárgyalások előbb regionális, majd globális sík elérése felé tendálnak; s a tárgyalásban részt vevő felek partnereik számát növelni igyekeznek. Az aktív felek mellett a tárgyalásokon ugyanis minden esetben megfigyelők is részt vesznek. A megfigyelők két csoportját különböztetik meg: a semlegeseket és a társultakat. A tárgyaláselméletben megfigyelőnek nevezik a tárgyalásnak azt a résztvevőjét, aki megítél, érvel, és kommentálja az aktív partnerek lépéseit, de explicite nem fogalmazza meg saját érdekeit és — legalábbis formálisan — nincs vesztenivalója a tárgyaláson, amelyen viszont formálisan nem is realizálhat semmit.

A nemzetközi tárgyalásokat minden esetben legalább két típusú megfigyelő jelenléte jellemzi: a közvélemény és a világközvélemény. A felek hazai közvéleménye társult, azaz félreismerhetetlenül érdekelt (persze rengeteg kivételtől tudunk), a világközvéleményt viszont általában semlegesnek tartják (bár a mass media korában vitatható ez a semlegesség: az erős tárgyalófélnek éppen elég eszköze van befolyásolására). A közvélemény rendszerint „láthatatlan“ tényezőként van jelen a tárgyalásokon (legtöbbször újságírók képében válik láthatóvá); egy-egy sajtójelentés beérkeztekor, egy-egy neves külpolitikai kommentátor vezércikkének megjelenésekor az aktív felek képviselőinek arcán válik láthatóvá a közvélemény hangadóinak el nem hanyagolható hatása. A tárgyalások posztulátumának tartják azt a tényt, hogy legalább a felek egyike mindig a partnerek számára emelésére törekszik, s igyekszik szert tenni olyan társult megfigyelőkre, akik mellette tehetnek tanúságot.

E posztulátum folyamánya a tárgyalások eszkalációja. Ha az egyik fél eszkalációt kezdeményez, a másik fél rögtön rálicitál a szimmetria megőrzésének szándékával.

Néha megesik, hogy a tárgyalásokba valamilyen úton-módon, valamiféle minőségben bekeveredett, kezdetben még esetleg független partnerek a lényegi tárgyalásokba nyíltan is beviszik saját érdekeiket és céljaikat, amelyek a továbbiakban paradoxálisan elhalványíthatják az eredeti aktív felek céljainak fontosságát. Egyébként a tárgyalások sémájának bonyolítása legalább annyi hátránnyal, mint amennyi előnnyel jár. A tárgyalások általánosabbá tételével, lokálisból regionálissá, majd globálissá eszkalálásával több magatartásforma érvényesülhet. Egyesek szerint az általánosítás során föltétlenül el kell jutni a nagyhatalmak bevonásáig.

mindegyik fél a maga oldalára aktív partnerként igyekeztén bevonni valamelyik nagyhatalmat; e felfogás szerint a nagyhatalmak érdekeltsége azért előnyös, mert kizárja a konfliktusok nagyarányúvá válásának lehetőségét. A megfigyelők számának növekedését általában fontosnak tartják, mert úgy vélik, hogy minél több a megfigyelő, annál nehezebben érvényesülhetnek ártalmas hatások.

A közvélemény szerepének értékelésekor azonban kiderül, hogy nem minden esetben játszik pozitív szerepet. Túlságosan szoros ellenőrzése megnehezíti a jó tárgyalások kibontakozását. Ez nem azt jelenti, hogy a tárgyalások sikere megkívánná kizárását, sőt. A közvélemény minél szélesebb körű támogatásra szorul, hogy pozitív hatását érvényesíthesse. Mindenekelőtt szükséges a népeesség alapos tájékoztatása, a nagyközönségnek behatóan kell ismernie a koordinátarendszert, amelyben a tárgyalási probléma megítélhető.

Az a tárgyalófél, amely nem veszi komolyan saját közvéleményét, kiteszi magát annak a veszélynek, hogy országa hangulatát az ellenfél manipulálja, és így a nagy erőt jelentő saját közvélemény az ellenfél stratégiájának tartalékerejévé válhat.

Farkas László

Az intellektuális behódolás ártalmai

Az Egyesült Államok politikai és társadalomtudományi akadémiájának (American Academy of Political and Social Science) *Évkönyvében* megjelent egy tanulmány *A professzor külföldön* címmel. Szerzője, Edward W. Weidner a politológia tanára, s eléggé járatos ahhoz, hogy illetékesen szólhasson a külföldön tanító amerikai egyetemi személyiségek befolyásáról és szerepéről. Bizonyos észrevételeit érdemes megfontolni. Az egyetemközi tanárkerékkel kapcsolatban a következőket fejt ki: a) az amerikai professzorok előszeretettel alkalmazzák külföldön is az amerikai tanítási módszereket; b) magukkal hozzák jegyzeteiket, s előadásokon, gyakorlati szemléltetéseken és szemináriumokon minden változtatás nélkül használják fel őket; c) pedig az amerikai egyetemek tanulmányi programjai nem felelnek meg a fejlődő térségek követelményeinek; d) az univerzális törvények autoritásával felruházott alapelvek gyakran nem alkalmazhatók a vendéglátó ország társadalmi rendszerében; e) az Egyesült Államok és más országok szakemberei kutatásainak eredményei a kevésbé fejlett országok szempontjából nem mindig alkalmasak.

Miután áttekinti az eltelt tíz esztendő során bekövetkezett változásokat, Weidner megjegyzi: „A fejlődő országokban számos olyan új jelenség alakult ki, amely módosította a külföldre került amerikai professzorok helyzetét. A legfontosabb új elem: az egyetemi végzettségű elit szempontjából (függetlenül a nemzetgazdaság állapotától) bizonyos országok bizonyos diszciplínái már nem mondhatók »gyengén fejlett«-nek.“

Noha Weidner elemzése tulajdonképpen az amerikai egyetemi tanszemélyzetre vonatkozik, meglátásai nem kevésbé érvényesek ázsiai kollégáikra is. A társadalomtudományok ázsiai szakembereinek csupán kicsiny hányada tekinti feladatának az